

31-33. Надання домедичної допомоги в разі переломів. Накладання шин

Порядок надання домедичної допомоги постраждалим у разі переломів визначає механізм їх виникнення, якщо є підозра на травми кісток кінцівок.

Основним завданням надання домедичної допомоги постраждалому з переломами є проведення насамперед тих заходів, від яких залежить збереження життя.

Переломом називають часткове або повне порушення цілісності кістки, спричинене впливом на неї механічної сили, яка створює навантаження, що перевищує міцність кістки, котра травмувалася насильно або в результаті падіння, удару. Також він може бути наслідком патологічного процесу, пухлини, запалення тощо. Тобто залежно від причини виникнення розрізняють травматичні й патологічні (нетравматичні) переломи. У бойових умовах у результаті поранень кулями або уламками виникають вогнепальні переломи, які супроводжуються пошкодженням цілісності м'яких тканин і шкірних покривів.

Є кілька класифікацій переломів, найбільш важливою є та, що поділяє їх за ушкодженням зовнішніх покривів тіла на відкриті та закриті. Закритими називають переломи з частковим або повним порушенням цілісності кістки без ушкодження цілісності шкіри і слизових оболонок у ділянці перелому (іл. 24.1). Ознаками закритого перелому кісток кінцівки є неприродне положення кінцівки; біль у ділянці рани; деформації кінцівки; патологічна рухливість у кінцівці; крепітація (хрускіт) — тертя уламків кісток у місці перелому; гематома (збільшення кінцівки в об'ємі, що виникає внаслідок скупчення крові в тканинах у ділянці травми через розрив кровоносних судин); порушення функцій ушкодженої кінцівки.

Відкритий перелом — це пошкодження цілісності кістки з одночасним пошкодженням шкірних покривів (появою рани або декількох ран) у ділянці перелому. За відкритих переломів шкіра може пошкоджуватися як від зовнішнього впливу, так і внаслідок травми кістковими уламками. Рана в цьому випадку стає вхідними воротами для збудників інфекції, тому для людини відкриті переломи значно небезпечніші, ніж закриті (іл. 24.2). Також може бути ушкодження нервів, м'язів, кровоносних судин з кровотечею та виникненням стану шоку в постраждалого (патологічного процесу, що гостро розвивається та загрожує життю внаслідок зміни функцій життєвих систем організму, що супроводжується порушенням дихання і кровообігу).

Ознаки відкритого перелому кісток кінцівки: наявність рани в місці перелому; кровотеча з рани; біль у ділянці рани; порушення функцій ушкодженої кінцівки; неприродне положення кінцівки; патологічна рухливість у кінцівці; крепітація (своєрідний хрускіт) у місці перелому; наявність уламків кістки в рані.

Вогнепальні переломи класифікують за видом снаряда, що ранить: кульові, уламкові, мінно-вибухові, унаслідок дії вибухової хвилі; за характером поранення: відкриті (іл. 24.3), закриті, наскрізні, сліпі: дотичні, проникні та непроникні в суглоб; а також за іншими ознаками. До закритих належать переломи внаслідок впливу дії вибухової хвилі, враховуючи її специфічні особливості, що має чимало схожого із загальним впливом кулі або уламка.

Порядок надання домедичної допомоги постраждалим у разі переломів визначає механізм її здійснення, якщо є підозра на травми кісток кінцівок.

Основним завданням надання домедичної допомоги під час переломів є проведення насамперед тих заходів, від яких залежить збереження життя постраждалого.

Перед наданням допомоги необхідно переконатися у відсутності небезпеки на місці події для себе та постраждалого від травмувального чинника, що вже діяв, і загрози від зовнішнього середовища. Якщо місце небезпечне, то треба дочекатися прибуття рятувальників.

Необхідно перед оглядом та початком надання постраждалому домедичної допомоги одягнути одноразові гумові або латексні рукавички (іл. 24.4) і тільки після цього надавати йому допомогу.

Перед тим як надавати допомогу постраждалому, треба отримати від нього пряму або непряму згоду (якщо він притомний).

Спочатку треба швидко провести огляд постраждалого для визначення, чи він притомний і дихає;

- - самостійно (або попросити когось) викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги;
- - якщо в постраждалого відсутнє дихання, потрібно негайно розпочати серцево-легеневу реанімацію;
- - визначити характер перелому — відкритий чи закритий.

За наявності в постраждалого ознак відкритого перелому слід:

- - звільнити рану від одягу, за необхідності розрізати одяг над нею (за можливості, по шву) і визначити, чи дійсно потрібно накладати джгут на кінцівку для зупинки артеріальної кровотечі (іл. 24.5);
- - за необхідності зупинки артеріальної кровотечі потрібно накласти джгут вище за рану, але не в ділянці перелому (іл. 24.6);
- - за відсутності артеріальної кровотечі накласти чисту, стерильну пов'язку на рану;
- - допомогти постраждалому вибрати таке зручне положення, яке найменше завдаватиме йому болю;
- - для попередження виникнення в постраждалого травматичного шоку іммобілізувати (знерухомити) пошкоджену кінцівку за допомогою стандартного обладнання (шин) чи підручних засобів (шок — це патологічна зміна функцій життєвих систем організму, що супроводжується порушенням дихання і кровообігу).

Заборонено вправляти кінці та уламки зламаних кісток, накладати шину до рани або фіксувати до місця перелому. Слід також:

- - укрити постраждалого термопокривалом/покривалом (іл. 24.7), яке допоможе зберегти тепло організму постраждалого або, навпаки, захистить його від дії прямих сонячних променів;
- - забезпечити постійний нагляд за постраждалим до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги;
- - за наявності можна дати постраждалому ненаркотичний знеболювальний засіб;
- - надати постраждалому психологічну підтримку, заспокоїти.

Іл. 24.7. Термопокривало в упаковці

Домедичну допомогу під час усіх травм кінцівок треба надавати, як у разі переломів, доки не стануть відомі результати рентгенограми.

За наявності в постраждалого ознак закритого перелому, слід:

- - допомогти йому вибрати зручне положення, яке найменше завдаватиме болю;

- - іммобілізувати (знерухомити) пошкоджену кінцівку за допомогою стандартного обладнання (шин) чи підручних засобів;
- - укрити постраждалого термопокривалом/покривалом;
- - забезпечити постійний нагляд за постраждалим до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги;
- - надати постраждалому психологічну підтримку, заспокоїти;
- - за погіршення стану постраждалого до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги повторно зателефонувати диспетчеру екстреної (швидкої) медичної допомоги.

Накладання шин на верхню та нижню кінцівки

Пригадайте з уроків «Основи здоров'я» та «Біологія», що таке шиті і в яких випадках їх використовують.

Порядок надання домедичної допомоги постраждалим під час переломів визначає механізм її здійснення в разі підозри на травми кісток кінцівок.

У разі переломів верхніх та нижніх кінцівок проводять їх іммобілізацію (знерухомлення) для:

- попередження подальшого зміщення кісткових уламків і травмування ними інших тканин та органів;
- попередження виникнення травматичного шоку;
- перетворення закритого перелому на відкритий з подальшим пошкодженням усіх тканин — кровоносних судин, нервів, зв'язок, м'язів та шкіри;
- попередження поширення інфекції в кінцівках.

Іммобілізація — це досягнення стану нерухомості пошкодженої частини тіла, зазвичай кінцівки або хребта та інших кісток, накладанням шин від моменту отримання травми до надання медичної допомоги. Для її проведення використовують стандартне обладнання (шини) або підручні засоби.

Загальні принципи накладання шин на кінцівки

1. Підготовка постраждалого до накладання шини. Перед проведенням іммобілізації постраждалого потрібно заспокоїти, пояснити свої дії, розслабити стискаючі частини одягу, з травмованої руки зняти прикраси та годинник (за наявності, з метою попередження її набряку та подальшого ушкодження).

2. За відкритого перелому перед накладанням шини, у разі значної кровотечі, необхідно накласти на кінцівку джгут, на рану — стерильну пов'язку, але під

час фіксації (закріплення) шини не можна закривати місце, де накладений джгут, щоб була можливість коригувати стан останнього.

3. Шину не можна накладати з того боку, де зламана кістка виступає назовні.
4. Під час іммобілізації кінцівки попередньо треба надати їй нормальне фізіологічне положення, а якщо це неможливо, то таке, за якого кінцівка найменше травмуватиметься.
5. У разі закритих переломів перед накладанням транспортної шини треба злегка витягнути травмовану кінцівку, що зазвичай зменшує зміщення уламків і відповідно послаблює їхній тиск на прилеглі м'які тканини. Але цього не можна робити в разі відкритих переломів, тому що забруднені уламки кістки із рани перемістяться в м'які тканини і додатково інфікуватимуть рану.
6. У разі відкритих переломів перед накладанням транспортної шини вправлення кісток не виконують, а накладають стерильну пов'язку і кінцівку фіксують у тому положенні, у якому вона перебувала в момент травмування.
7. Шини для іммобілізації потрібно накладати поверх одягу і взуття постраждалого, які лише за необхідності розрізають. Це дає можливість уникнути додаткової травматизації пошкодженої кінцівки під час роздягання постраждалого, а також одяг та взуття виконують роль додаткових прокладок між шкірою і шинами. Між шиною і кінцівкою постраждалого треба прокласти м'яку ватно-марлеву прокладку або інший м'який матеріал для попередження стискання тканин у місцях кісткових виступів. Накладаючи шини поверх одягу або взуття, такі прокладки підкладають тільки в місцях кісткових виступів.
8. У разі переломів передпліччя, стегна, гомілки шини можна робити прямими, а в разі перелому плеча шину треба накласти від середини лопатки здорового боку через спину, обігнути плечовий суглоб, опустити уздовж плеча до ліктьового суглоба, потім вона має бути вигнута під прямим кутом і досягнути по передпліччю до основи пальців кисті.
9. Моделювання шини (підгонка її під розмір пошкодженої кінцівки) необхідно проводити на кінцівці того, хто буде накладати шину, щоб не порушувати положення травмованої кінцівки. Моделювання шини на пошкодженій кінцівці постраждалого призведе до її грубої травматизації та значно підсилить біль (іл. 24.8).

Іл. 24.8. Моделиювання шини та накладання її в разі перелому плеча

Іл. 24. 9. Рука з переломом кісток підвішена на косинці

10. Імобілізована кінцівка перед транспортуванням постраждалого в холодну пору року має бути обов'язково утеплена для запобігання відмороженню.

11. Шини мають бути такої довжини, щоб вони фіксували не менше двох суглобів у разі таких переломів: передпліччя — променево-зап'ястковий і ліктьовий суглоби; гомілки — гомілковостопний і колінний суглоби. Три суглоби треба фіксувати в разі: а) перелому плеча — плечовий, ліктьовий і променево-зап'ястковий; стегна — усі суглоби нижньої кінцівки (кульшовий, колінний та гомілковостопний), притому з трьох боків. Зовнішня шина має бути накладена вдовж від стопи до пахви, внутрішня — від стопи до пахвинної ділянки, задня — від стопи до сідничної складки. У пахву з боку пошкодження до накладення шини треба вкласти ватно-марлеву прокладку або згорнуту косинку чи шматок матерії. Відповідна фіксація двох або трьох суглобів травмованої кінцівки в постраждалого необхідна для попередження посилення болю під час його транспортування, який може спричинити більш виражені прояви травматичного шоку, що може призвести й до летального результату.

12. Шини потрібно щільно прикріплювати до травмованої кінцівки бинтуванням. За браку перев'язувальних засобів шини фіксують кількома хустками, шматками бинта, тасьми, мотузки, ременями тощо. Їхні вузли треба фіксувати із зовнішнього боку кінцівки, рекомендовано фіксуючі пов'язки накладати по дві вище та нижче за місце перелому.

13. Після накладення шин у разі переломів кісток руки її підвішують на косинці (іл. 24.9).

14. У разі перелому кісток кисті в долоню попередньо вкладають шматок вати або тканини та іммобілізують шиною, яку прикладають до долонної поверхні.

15. У разі перелому кісток стопи необхідно накладати дві шини. Першу, яка попередньо змодельована за контуром задньої поверхні гомілки, накладати від кінчиків пальців по підошовній поверхні стопи, потім під прямим кутом уздовж задньої поверхні гомілки до колінного суглоба. Другу накладають з обох боків гомілки у формі літери U уздовж її зовнішньої поверхні, щоб вона охопила підошовну поверхню стопи на зразок стремена. Шини прибинтовують до кінцівки.

Іммобілізацію зазвичай треба виконувати удвох: один із тих, хто надає допомогу, обережно піднімає кінцівку так, щоб не допустити зсуву уламків, а другий — щільно і рівномірно прибинтовує шину до кінцівки, починаючи від її периферії. Кінці пальців, якщо вони не пошкоджені, потрібно залишати відкритими для контролю за кровообігом. Під час перекладання постраждалого на ноші одна людина має тримати ушкоджену кінцівку.

До і після накладення шини треба перевіряти наявність кровообігу в травмованій кінцівці. Запитати в постраждалого, чи не німіють у нього кінчики пальців пошкодженої кінцівки, та перевірити стан пальців на ній — вони мають бути теплими на дотик і мати рожевий колір нігтів. Доцільно порівняти їх стан з показниками на здоровій кінцівці. Якщо постраждалий скаржиться на оніміння в них, то треба послабити пов'язку.

Види шин. Для накладання шин на кінцівки в разі переломів використовують кілька видів стандартного обладнання (шин).

Драбинчасті шиті (Крамера) добре моделюються, але перед накладанням їх необхідно обмотувати м'яким матеріалом з метою профілактики пролежнів.

Лубкові шини не моделюються. Сітчасті шини придатні для іммобілізації дрібних кісток, зокрема стопи або кисті.

Шина Дітерихса дає змогу іммобілізувати та витягнути пошкоджену ногу.

Пневматичні шини для іммобілізації треба накачувати повітрям, і їх легко пошкодити, що спричинить утрату їхніх іммобілізаційних властивостей.

Вакуумні шини наповнені гранулами. Щоб таку шину використати для іммобілізації, з неї необхідно, навпаки, викачати повітря за допомогою вакуумного насоса.

До сучасних шин належать гнучка шина зразка SAM (США) та шина Kendrick (Китай). В Україні й інших країнах ці шини набувають популярності.

Шина зразка SAM виготовлена з тонкої пластини алюмінію, покритої шаром ізолювального пінополіуретанового матеріалу, тому вона легка й компактна. У шини немає гострих кутів, вона гнеться у будь-якому напрямку і не ламається під час деформації (іл. 24.10). Виробляють шину у двох варіантах: тактична шина для використання під час бойових дій та цивільна. Відрізняються вони за кольором та жорсткістю — тактична жорсткіша, ніж цивільна.

Незважаючи на свою гнучкість, шина добре зберігає форму і під час надання домедичної допомоги дає змогу надійно та акуратно зафіксувати травмовані ділянки — переломи, вивихи та інші травми (іл. 24.11).

Іл. 24.10. Шина зразка SAM (тактична)

Іл. 24.11. Варіанти застосування шини зразка SAM

Особливості накладення шини SAM на руку або гомілку:

- - шину необхідно змодельювати за формою пошкодженої кінцівки;
- - для підтримки зап'ястка або передпліччя шину потрібно накласти навколо ліктя так, щоб два суглоби вище та нижче за місце перелому були знерухомлені;
- - відтак зафіксувати шину на кінцівці за допомогою бинта, бандажа або інших фіксуючих матеріалів: мотузки, скотчу, пластиру тощо.

Матеріал, що фіксує, має бути достатньо туго затягнутий, щоб щільно утримував шину на місці, але не перешкоджає кровообігу;

- після закінчення фіксації потрібно оглянути кінцівку, чи немає ознак порушень кровообігу. За їх наявності (холодні пальці, відчуття оніміння або відсутність пульсу), треба упевнитися, що краї шини не перешкоджають кровообігу (наприклад, не тиснуть на підпахвову ділянку), та заново накласти фіксуючу пов'язку.*

Шину Kendrick використовують під час перелому стегна (іл. 24.12).

Іл. 24.12. Шина Kendrick: а — згорнута; б — розгорнута; в — на клясе на на нижню кінцівку

Протипоказаннями до використання шини Kendrick є наявність ран у ділянках коліна, стегна, таза, гомілки чи щиколотки, а також — переломів кісток гомілки, травми гомілково-ступневого суглоба, травматичної ампутації нижньої кінцівки.

Особливості іммобілізації нижньої кінцівки за допомогою шини Kendrick. Іммобілізацію треба проводити удвох, а краще — утрьох (рятівник і два помічники).

Перший помічник фіксує постраждалого. Другий звільняє уражену кінцівку від взуття та одягу, щоб можна було визначити пульс, рухливість і чутливість пальців нижче від місця поранення. Потім порівнюють ці показники з аналогічними на здоровій кінцівці.

Рятівник накладає джгут-турнікет на травмовану кінцівку, якщо пульс відчутний — турнікет не затягує, а просто залишає на кінцівці. Коловорот турнікета розміщений на передній поверхні стегна. Рятівник визначає необхідну довжину шини, примірявши її до нетравмованої ноги. Довжина шини має перевищувати довжину неуразеної ноги приблизно на 30,5 см.

П'яткова частина трубки шини (останній сегмент з фіксатором) має повністю виступати за п'ятку кінцівки (іл. 24.13).

Потрібно підготувати манжету, щоб ремінь для витягування (червоний, призначений для витягування кінцівки) був укорочений за рахунок ременя фіксації (жовтий з петлею). Зелений ремінь має бути послаблений.

Рятівник стабілізує кінцівку, здійснює витягування її по осі. Помічник накладає манжету з петлею на щиколотку (іл. 24.14) та проводить витягування травмованої кінцівки по осі упродовж усієї процедури іммобілізації до надійної фіксації її положення (іл. 24.15).

Іл. 24.13. Іммобілізація нижньої кінцівки за допомогою шини Kendrick

Іл. 24.14. Накладена манжета з петлею на щиколотку

Іл. 24.15. Витягування травмованої кінцівки за віссю

Відтак треба перевірити наявність пульсу на артеріях щиколотки, рухливість і чутливість пальців та порівняти ці дані з показниками на нетравмованій кінцівці.

Під час транспортування постраждалого необхідно контролювати пульс на травмованій кінцівці та здійснювати підтягування шини під час послаблення її натягу. Тракцію (від латин. *tractio* — тяга), тобто витягування травмованої

кінцівки, треба проводити до досягнення нею довжини здорової кінцівки або до зняття болювого синдрому.

Іл. 24.16. Підручні засоби для іммобілізації

Якщо правильно накладено шину, у постраждалих значно послаблюються біль та судоми м'язів.

За відсутності стандартних засобів іммобілізації, можна використати будь-які подручні засоби — гілки дерев, палиці, дошки, лижі та лижні палиці, картон, фанеру, малу саперну лопатку тощо (іл. 24.16).

Розмір подручних засобів для іммобілізації кінцівок повинен бути достатнім для створення надійної фіксації як мінімум двох суміжних суглобів (вище та нижче за місце перелому). Обов'язково треба покласти м'які прокладки (наприклад ватно-марлеву або тканинну) між жорсткими предметами та кінцівкою, на яку накладають шину. У ділянки суглобів та чутливих зон, наприклад пахвової, треба покласти більш товсті прокладки.

Іммобілізуючи плече подручними засобами (палиці, дощечки тощо), необхідно дотримувати певних умов: з внутрішньої сторони верхній кінець імпровізованої шини повинен доходити до пахвової западини, а із зовнішньої сторони другий її кінець повинен виступати за плечовий суглоб, а нижні кінці — за лікоть. Після накладання таких шин їх прив'язують нижче і вище за місце перелому до плечової кістки, а передпліччя фіксують за допомогою косинки (іл. 24.17).

Іл. 24.17. Іммобілізація передпліччя, кисті та плеча за допомогою подручних засобів

Шини фіксують чотирма вузлами: два вище та два нижче за місце перелому й закріплюють за допомогою фіксуючих пов'язок. Якщо перелом у нижній частині ноги, то шина має виступати вище за коліно й нижче за гомілку. За

наявності перелому стегна, треба розмістити жорсткі предмети з обох боків пошкодженої кінцівки так, щоб знерухомити стегно, коліно та гомілку (іл. 24.18). Ззовні шину мають накладати від стопи до пахви, зсередини — від стопи до промежини.

Іл. 24.18. Накладена шина з підручних засобів на нижню травмовану кінцівку

1. Яке основне завдання надання домедичної допомоги під час перелому?
 2. Що має зробити рятувальник перед надаванням допомоги?
 3. Який порядок надання домедичної допомоги під час перелому?
 4. З якою метою проводять іммобілізацію під час переломів і вивихів кінцівок? Назвіть загальні принципи накладання шин.
 5. Що використовують для іммобілізації верхніх та нижніх кінцівок?
 6. На кому необхідно проводити моделювання шини?
 7. Виконайте завдання за описаною нижче ситуацією. Складіть письмові рекомендації, у яких визначте обсяг і послідовність надання домедичної допомоги.
- Постраждала під час ДТП після удару автомобіля об дерево відчула хрускіт та різкий біль у нижній третині правої гомілки. Вона змогла самостійно вибратися з машини, але відразу знепритомніла. Під час огляду виявлено, що гомілка її правої ноги деформована, тому зняти чобіт неможливо. Після того, як чобіт був розрізаний по шву та обережно знятий, з нього вилилося до 200 мл крові (приблизно одна склянка). На передній поверхні правої гомілки видно рану завдовжки до шести сантиметрів, із якої назовні виглядає уламок кістки та капає кров.

34. Тематичне оцінювання з теми «Домедична допомога при травмах окремих анатомічних ділянок»

35. Поняття про бій. Вогонь і маневри в бою. Основні види та риси ведення бою. Особиста зброя та екіпірування солдата

Сучасний загальновійськовий бій є основою ведення воєнних дій. Навчання та підготовка до його ведення за умов участі Сухопутних військ Збройних сил України в операції об'єднаних сил на Сході України розкриті у Бойовому статуті механізованих і танкових військ Сухопутних військ ЗСУ. Він затверджений наказом Командувача Сухопутних військ ЗСУ № 238 від 25.05.2016.

Основи загальновійськового бою підрозділів.

Взвод (відділення, танк) під час виконання бойових завдань веде воєнні дії тактичного рівня, основною формою яких є бій — сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданнями, місцем і часом ударів, вогню і маневру, які ведуть за єдиним замислом і планом для виконання тактичних бойових завдань в обмеженому районі протягом

Бій може бути загальновійськовим, вогневим, повітряним, протиповітряним, морським. Під час підготовки і ведення воєнних дій тактичного рівня відділення може здійснювати пересування та розташовуватися на місці.

Основні види загальновійськового бою — оборонний і наступальний бій.

Складовими елементами загальновійськового бою є удар, вогонь і маневр.

Удар — одночасне ураження військ і об'єктів супротивника шляхом потужної дії на них зброєю або військами.

Вогонь — ураження супротивника стрільбою (пуском) з різних видів зброї (озброєння).

Вогонь розрізняють за:

- тактичними завданнями, які вирішують, — на знищення, подавлення, виснаження, руйнування, задимлення, освітлення тощо;

- видами зброї — зі стрілецької зброї, гранатометів, танків (танкових гармат і кулеметів), бойових машин піхоти (бронетранспортерів) БМП (БТР), гармат, мінометів, протитанкових ракетних комплексів (ПТРК), зенітних ракетних, зенітних ракетно-артилерійських, зенітних артилерійських комплексів (бойових машин, установок) тощо;
- способами ведення — прямою, напівпрямою наводкою, із закритих вогневих позицій;
- напруженістю — короточасний (поодинокими пострілами, короткими або довгими чергами), безперервний, кинджальний, швидкий, методичний, залповий тощо; за напрямком стрільби — фронтальний, фланговий, перехресний;
- способами стрільби — з місця, із зупинки (з короткої зупинки), з ходу, з борта, з розсіюванням по фронту, з розсіюванням у глибину, по площині тощо;
- видами — по окремій цілі, зосереджений, загороджувальний, багаточаровий, багатоярусний тощо.

Вогонь є основним способом знищення супротивника в загальновійськовому бою. Він може вестись окремим вогневим засобом або зосередженим вогнем від ділення.

Маневр — організоване пересування підрозділів у ході бою з метою зайняття вигідного положення стосовно супротивника і зосередження необхідних сил і засобів на новому напрямку (рубежі, районі), відведення підрозділів з-під ударів, а також перенесення (зосередження) вогню для найефективнішого враження супротивника. Залежно від сил і засобів маневр здійснюють підрозділом (взводом, відділенням, танком) та вогнем.

Види маневру підрозділом: охоплення, обхід, відхід. Охоплення — маневр, який здійснюється підрозділами для виходу у фланг супротивнику. Обхід — більш глибокий маневр, який здійснюється підрозділами для виходу в тил супротивника. Охоплення і обхід здійснюється в тактичній і вогневій взаємодії з підрозділами, які наступають з фронту, а іноді й з тактичним повітряним (морським) десантом (ТакПД, ТакМД). Відхід — маневр, який здійснюється підрозділами для виходу з-під ударів сил супротивника, що переважають, недопущення оточення або для зайняття більш вигідного положення для подальших дій. Відхід відбувається тільки з дозволу або за наказом старшого командира.

Маневр вогнем полягає в зосередженні, розподіленні та перенесенні вогню. Зосередження вогню — ураження однієї цілі вогнем високої щільності в короткий проміжок часу. Розподілення вогню — одночасне ураження

підрозділом кількох цілей. Перенесення вогню — послідовне ураження цілей або перенацілювання і ведення вогню по нових цілях у разі їх виявлення. Маневр має бути простим і виконуватися швидко й раптово.

Оборонний бій відділення — вид бою, який ведуть з метою відбиття наступу супротивника, завдання йому максимальних утрат, утримання важливих рубежів (об'єктів) місцевості і створення сприятливих умов для переходу в наступ або ведення інших дій.

Оборонний бій відділення (танка) передбачає послідовне виконання тактичних завдань, основними з яких є завдання ураження підрозділам супротивника під час їх розгортання і переходу в атаку перед переднім краєм оборони; відбиття атаки супротивника і утримання зайнятої бойової позиції; знищення супротивника, який увірвався на передній край та вклинився в оборону.

Відділення (танк) повинно бути готовим до тривалого ведення оборонного бою в умовах застосування супротивником усіх видів зброї та засобів радіоелектронної боротьби (РЕБ) і здатним відбити атаку переважаючих сил танків і піхоти, які підтримуються вогнем артилерії та ударами авіації, активними діями повітряних (морських) десантів та диверсійно-розвідувальних сил (ДРС).

Підрозділ має стійко утримувати бойову позицію і не залишати її без наказу старшого командира. Дії особового складу мають бути стійкими і активними. Підрозділи можуть переходити до ведення оборонного бою навмисно або вимушено, в умовах відсутності зіткнення із супротивником або безпосереднього зіткнення з ним. Оборонний бій організовується завчасно або в ході бою, протягом тривалого часу або у стислі терміни.

Наступальний бій відділення — вид загальновійськового бою, який проводять з метою розгрому (знищення) супротивника та оволодіння важливими рубежами місцевості або об'єктами. Він полягає в ураженні супротивника всіма наявними засобами, рішучій атаці переднього краю його оборони, стрімкому просуванні у глибину його бойового порядку, знищенні та полоненні живої сили, захопленні ОВТ, матеріальних засобів, оволодінні визначеним рубежем місцевості, об'єктом.

Відділення (танк) має вести наступальний бій з максимальним напруженням сил, безупинно, у високому темпі, вдень і вночі, у будь-яку погоду і в тісній взаємодії з іншими підрозділами знищити супротивника, який обороняється. Це досягається вмілим застосуванням усіх наявних сил і засобів, своєчасним використанням результатів вогневого ураження супротивника (ВУП), швидким подоланням загороджень і захопленням

з ходу рубежів (об'єктів), широким застосуванням маневру вогнем і підрозділами з використанням особливостей місцевості для швидкого виходу на фланги і у тил супротивнику, проведенням рішучих атак, своєчасним і постійним уточненням (постановкою) завдань підлеглим і забезпеченням їх дій у ході ведення наступального бою.

Відділення може наступати на супротивника, який обороняється, наступає або відходить. Наступ на супротивника, який наступає, здійснюється через зустрічний бій; на супротивника, який відходить, — переслідуванням. Наступ на супротивника, який обороняється, залежно від готовності його оборони і ступеня йому вогневого ураження, здійснюється висунанням із глибини або із положення безпосереднього зіткнення з ним.

Характерними рисами сучасного загальновійськового бою є рішучість у досягненні мети, висока напруженість, швидкоплинність, різкі зміни обстановки, наземно-повітряний характер, застосування різноманітних засобів ураження і способів ведення бою, швидкий перехід від одних видів дій до інших, широке застосування технічних засобів і автоматизованих систем.

Загальновійськовий бій можна вести із застосуванням звичайної зброї, зброї масового ураження (ЗМУ) і високоточної зброї (ВТЗ) або нетрадиційних засобів ураження. Підрозділи повинні вміти успішно вести бій із застосуванням звичайної зброї і завжди перебувати в стані готовності до дій за умови застосування супротивником ЗМУ, а також інших нетрадиційних засобів ураження.

Звичайна зброя передбачає вогневі й ударні засоби, які застосовують артилерійські, зенітні, авіаційні, стрілецькі боєприпаси і ракети; боєприпаси об'ємного вибуху, запалювальні суміші. Найвищу ефективність мають високоточні системи зброї, що забезпечують виявлення об'єктів для ураження, цілевказання і наведення на них в автоматизованому режимі, а також інші комплекси озброєння, що застосовують керовані і самонавідні ракети та боєприпаси, що здатні уражати цілі з високою ймовірністю влучення та забезпечують її руйнування (знищення). (Високоточна зброя — зброя, яка здатна вражати ціль першим пострілом (пуском) на будь-якій дальності в межах її досяжності. Належить до зброї шостого покоління війн. Дає змогу завдавати наносити дуже точні удари). В Україні також є розробки високоточної зброї, яка не поступається західним аналогам (іл. 24.1).

Іл. 24.1. Керований артилерійський снаряд «Квітник»

Іл. 24.2. Дія забороненої МГП лазерної зброї, яку Росія все ж таки застосовує на Донбасі

ЗМУ супротивника є найпотужнішим засобом ураження, що дає змогу швидко знищувати угруповання військ, створювати райони масових руйнувань і зони зараження. До ЗМУ належать ядерні, хімічні, бактеріологічні боєприпаси та засоби їх доставки.

До нетрадиційних засобів ураження належить зброя, дія якої пов'язана з використанням особливих фізичних принципів або властивостей речовин. До такої зброї належить лазерна, високочастотна, радіохвильова зброя та інші (іл. 24.2). Зокрема РФ вже застосовувала на Донбасі проти українських військ заборонену МГП лазерну зброю, якою завдає тяжкі опіки очей українським військовослужбовцям лазерну зброю було заборонено конвенцією ООН «Протокол про сліпучі лазерні озброєння» (1995).

Високочастотна зброя генерує коливання в межах від 300 мГц до 30 гГц. Вона діє на організми та призводить до порушень роботи центральної нервової системи, мозку, серця, кровоносної системи. Ці випромінювання діють також на психіку людини, порушують сприйняття і використання інформації про навколишню дійсність, спричиняють слухові галюцинації, перекручують мовні повідомлення у свідомості людини.

Радіохвильова (психотронна) зброя — це вид зброї масового ураження, яка впливає на людину електромагнітними полями чи акустичними хвилями. Вони зумовлюють зміну поведінки, розумової діяльності, реакцій на події та ситуації, призводять до порушень в роботі функціональних систем організму і змін тканин.

Особиста зброя та екіпірування солдата. Підготовка взводу (відділення, екіпажу танка) до майбутніх дій полягає в підготовці особового складу, озброєння та військової техніки і майна, зокрема приведення озброєння до нормального бою.

Екіпірування військовослужбовців, які переносять чи перевозять. Для успішного ведення бою солдата озброюють та екіпірують. Масовою індивідуальною зброєю бійців ЗСУ є автомат Калашнікова в різних модифікаціях (від АК-47 до АКС-74 та АКСУ-74) (іл. 24.3). У травні 2016 р.

Міноборони прийняло на озброєння армії новий піхотний кулемет українського виробництва «Маяк» КМ-7,62. Він призначений для ураження живої сили супротивника і його технічних засобів, а також для ураження повітряних цілей (іл. 24.4).

Іл. 24.3. 5,45-мм АКС-74. Приклад складається ліворуч

Іл. 24.4. Піхотний кулемет КМ-7,62

Іл. 24.5. Новий ручний протитанковий гранатомет РПГ-М7

Особистою зброєю солдата також є ручний протитанковий гранатомет. Зокрема виготовлений з українських комплектуючих новий ручний протитанковий гранатомет РПГ-М7, що призначений для боротьби з бронетанковою технікою супротивника на середніх та ближніх відстанях (іл. 24.5).

Снайперську гвинтівку Драгунова (СГД) з початку 2017 р. почали замінювати великокаліберною снайперською гвинтівкою під назвою Snipex.50 BMG «Rhino Hunter», повністю створеною українськими виробниками. Прицільна дистанція у неї до 2500 м, набій калібру 12,7-мм (іл. 24.6).

Також США дозволили продаж Україні партії 12,7-міліметрових снайперських гвинтівок Barrett M107A1 і боєприпасів та супутнього майна до них загальною вартістю \$41,5 млн. Стріляє гвинтівка патронами калібром

12,7 мм (вартість одного — від 3 доларів). Гвинтівка може вражати цілі на відстані до 1800 м та пробиває броню товщиною до 3-х сантиметрів (іл. 24.7).

Іл. 24.6. Великокаліберна снайперська BMG «Rhino Hunter»

Іл. 24.7. Снайперська гвинтівка гвинтівка Snipex.50 Barrett M107A1 (США)

Крім того, у солдата має бути необхідна кількість боєприпасів, ручні осколкові гранати (РГН, РГО, РГД-5, Ф-1, РГ-42), а також можуть бути протитанкові гранати — РКГ-3. Кожний солдат має не менше 5-ти магазинів по 30 шт. набоїв (150 шт. до автомата), а після переходу до оборонних дій усім бійцям негайно (відповідно до обстановки) видають додаткові боєприпаси.

Маса екіпірування, яке носять, з якою солдат іде в бій, становить найменше 28,6 кг. Під час переміщення, наприклад, на нові позиції вона сягає 46-ти кг, частину спорядження можна буде зняти після їх зайняття. Повна ж маса усього екіпірування може досягти 60-ти кг (іл. 24.8), коли солдатам доводиться переміщуватися на місцевості, непридатній для використання транспортних засобів. Таке екіпірування стало обмежувати рухи бійця, що призвело до цілої серії змін у базовій фізичній підготовці солдатів.

Іл. 24.8. Екіпірування солдата

Іл. 24.9. Сучасне екіпірування солдата ЗСУ

До екіпірування, що носять, належать такі речі: головні убори, обмундирування та білизна, засоби індивідуального захисту (шолом балістичний та чохол для нього, бронежилет модульний захисний балістичний та чохол для нього, маска спеціальна та балаклава, костюми спеціальні залежно від пори року - літній, зимовий, маскувальний); взуття — черевики спеціальні; спорядження (окуляри-маска захисні балістичні, рукавички захисні, сітка та полог протимоскітні, налокітники та наколінники тактичні бойові, навушники спеціальні, ремінь з лямками розвантажувальними тактичними захисними, сумка-укладка медична, сумка-підсумок транспортна бойова, підсумок транспортний бойовий універсальний, сумка-підсумок розкладна універсальна, рюкзак бойовий індивідуальний та ін. (іл. 24.9).

Є частина екіпірування, яку можна перевозити на різному броньованому транспорті (БТР, БМП, броневих автомобілях). Це можуть бути сухі пайки, столовий набір індивідуальний польовий, казанок індивідуальний польовий, кухоль індивідуальний складний, сумка-підсумок з предметами особистої гігієни та ін.

Солдат зобов'язаний тримати особисту зброю та екіпірування в справному стані, постійно стежити за витрачанням боєприпасів і своєчасно доповідати про те, що ним використано 0,5 і 0,75 запасу боєприпасів (того, який носять чи перевозять).

1. Дайте визначення поняттю «бій». Які є основні види загальновійськового бою?
2. Назвіть складові елементи та характерні риси сучасного загальновійськового бою.
3. Назвіть основні риси та способи ведення загальновійськового бою. Із застосуванням якої зброї можна вести загальновійськовий бій?
4. Дайте визначення поняттям «удар», «вогонь», «маневр».
5. Охарактеризуйте: а) оборонний бій; б) наступальний бій.
6. Чим озброюють солдата для ведення бою? Охарактеризуйте види екіпірування.

36. Склад бойової групи. Розподіл обов'язків між військовослужбовцями та їх взаємодія в бойовій групі

Роль дрібних підрозділів у боротьбі з мобільними групами супротивника. Солдат у бою у складі бойової групи. Пошук ефективних способів ведення бойових дій в арміях держав, які брали й беруть участь у локальних війнах, обмежених збройних конфліктах, бойових діях в ООС, викликав появу тактики групового бою, основу якої складають дії бойових груп, які формуються у взводах і у відділеннях механізованих військ. Нові способи ведення загальновійськового бою відображені в бойових статутах Сухопутних військ України, сухопутних військ США та провідних держав НАТО.

Результата практики бойових дій, особливо в зоні ООС, показують, що найдоцільнішою формою ведення бойових дій в ланці «взвод - відділення» є дії цих підрозділів у складі дрібних тактичних груп, які об'єднані єдиним замислом командира в рамках виконання бойового завдання підрозділу за відносної самостійності дій на окремих етапах бою. Проведені дослідження показують, що застосування тактики бойових груп потребує значного підвищення рівня бойової підготовки підрозділів і сержантів, морально-психологічного стану особового складу, ретельної організації взаємодії між бойовими групами, із сусідами, засобами та підрозділами посилення й підтримки, урахування бойові гвинтокрили. Особливі вимоги — до системи управління бойовими групами і до їх всебічного забезпечення під час ведення бою.

У зв'язку з ймовірністю різких змін обстановки (положення й можливостей сторін), бойові групи у ланці «взвод - відділення», по суті, мають вести універсальні бойові дії.

Бойова група (іл. 29.1) — найменше позаштатне військове формування в багатьох арміях світу в складі механізованого відділення, яке не має штатного командира.

Іл. 29.1. Бойові групи на полі бою

Зміна умов тактичної обстановки і практика дій супротивника мобільними групами у збройних конфліктах новітньої історії спонукала до створення в складі механізованих підрозділів бойових груп — «двійок», «трійок» і більш численних утворень, що мають різних фахівців: стрільців-автоматників, кулеметників, гранатометників, що підсилюються саперами, а іноді й вогнеметниками.

Мета формування таких груп — створити більш гнучкий, розосереджений бойовий порядок підрозділу, який був би придатнішим для боротьби з малими мобільними групами супротивника, у тому числі в населених пунктах, горах, забезпечував ефективне використання можливостей кожного виду стрілецької зброї. У цьому випадку, природно, підвищуються роль молодших командирів і старших груп і взагалі самостійність і відповідальність кожного військовослужбовця за виконання поставленого бойового завдання.

Однією з передумов створення бойових груп стало і те, що під час бойових дій, збройних конфліктів, особливо в зоні ООС, вагоме місце посідає снайперське протиборство. У ряді випадків, особливо в місті, горах, снайпер часто стає ключовою фігурою: уражаючи важливі цілі, він нерідко визначає успіх підрозділу. Коли снайпера почали вводити до складу групи, то діючі у парі з ним автоматники, кулеметники, гранатометники почали допомагати йому в пошуках цілі, забезпечувати його охорону, вибір позиції, її маскуванню. Це підвищило ефективність роботи і снайперів, і самих бойових груп.

У Збройних силах країн НАТО бойовою групою може командувати молодший сержант, сержант, капрал, старший солдат.

Зазвичай у механізованому відділенні 2-3 групи: а) командування або управління, вогнева; б) ударна, снайперська, мінування; в) прикриття, забезпечення тощо.

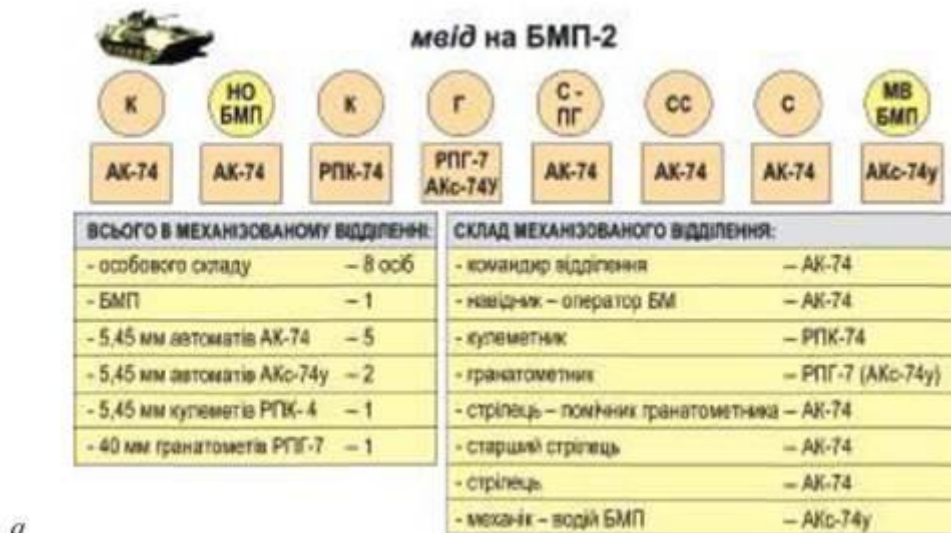
У відділеннях інших родів військ чисельність особового складу групи може складати від 2 до 5 чоловік. Такий підхід до формування груп набув широкої практики в ЗС США в частині, що стосується взаємного маневру і вогневого прикриття.

Первинним підрозділом Сухопутних військ у Збройних силах України є механізоване відділення (іл. 29.2), до складу якого можуть входити до трьох бойових груп.

Розподіл механізованого відділення на бойові групи дає можливість створити гнучкий і розосереджений бойовий порядок, підвищити ефективність

вогневого ураження супротивника і живучість підрозділу, забезпечує взаємну підтримку і прикриття вогнем на полі бою під час здійснення маневру.

Склад бойової групи («двійки», «трійки») (іл. 29.3). Склад бойових груп залежить від організаційно-штатної структури відділення і завдань, які воно виконує. Для найкращої взаємодії, взаємоконтролю і взаємодопомоги, а також для полегшення управління підрозділом в цілому групи розбиваються на пари або трійки.

а

б

Іл. 29.2. Механізоване відділення — базовий підрозділ для створення бойової групи

Іл. 29.3. Склад бойової групи («двійка»)

Бійці в парах чи трійках (далі просто парах) діють у тісному контакті, постійно перебувають у межах прямої видимості і підтримують голосовий зв'язок. Вони мають регулярно контролювати своїх товаришів за принципом «кожен відповідає за кожного».

Щоб такі пари діяли ефективно й мали високий рівень взаєморозуміння, треба формувати їх заздалегідь, ще в процесі підготовки до бойових дій. Таким чином, у бійців складатимуться не тільки дружні стосунки, а й почуття розуміння і передбачення дій товариша. При спільних тренуваннях у парах ітиме обмін досвідом і вироблятися єдина тактика дій, навіть буде формуватися своя «мова» спілкування. Подібна практика, наприклад, діє у Французькому іноземному легіоні, де військовослужбовці розбиті на пари (біноми).

У разі посилення відділення вогневими засобами, до складу бойових груп можуть додатково входити вогнеметних, обслуга АГС-17 або СПГ-9.

Із урахуванням зазначених чинників елементами бойового порядку відділення можуть бути: перша група (трійка), друга група (трійка), третя група (бойова машина).

Варіант складу бойових груп може бути таким: перша група — старший стрілець (старший групи), кулеметник і стрілець; друга група — командир від ділення, снайпер, гранатометник, стрілець-помічник-гранатометника; третя група — заступник командира БМ — навідник-оператор (кулеметник) і механік-водій (водій).

Розподіл обов'язків між військовослужбовцями та їх взаємодія у бойовій групі. Особливості дій солдата у складі бойової групи в умовах ближнього бою.

Склад бойових груп в обороні: 1-а група — старший стрілець, кулеметник та стрілець; 2-а група — командир відділення, снайпер, гранатометник, помічник гранатометника; 3-я група — механік-водій, навідник-оператор (навідник).

Солдати в обороні діють у складі відділення. Залежно від обстановки та рішення командира вони розміщуються розосереджено (рівномірно) або бойовими групами.

Відстань між ними за рівномірного розміщення особового складу може бути 14-16 м, між бойовими групами — 20-30 м, а між собою в середині — до 5 м.

Завдання бойових груп на полі бою.

Перша бойова група: веде розвідку на відстані 500-700 м; знищує живу силу та неброньовані цілі супротивника на відстанях 500-300 м. Резерв групи — найбільш підготовлений солдат, який діє за вказівкою командира: це захистить передові групи від ударів з тилу або ж замаскованих сил супротивника.

Друга бойова група, веде розвідку на відстанях 500-700 м; знищує живу силу та броньовані цілі на відстані 300-500 м; охороняє командира відділення.

Третя бойова група, використовуючи оптичні приціли БМП (БТР): веде розвідку на відстані до 2000 м; знищує супротивника на відстані до 2000 м; знищує броньовані цілі на дальності до 1500 м.

Солдату бойової групи вказують 2-3 вогневі позиції, основний і додатковий сектори стрільби які мають перекриватися не менше ніж на 10-15°, створюючи зону суцільного вогню. Сектор обстрілу для кулеметника сягає 120°, для автоматника — 40°.

Зміна позицій здійснюється під вогневим прикриттям чергового вогневого засобу і вогню БМП (БТР). Щоб зменшити ймовірність ураження БМП (БТР) вогнем ПТРК, ними обладнуються один-два окопи і заздалегідь готуються маршрути висування і зайняття їх.

Щоб підвищити ефективність виконання завдань у наступальному бою під час дій у траншеях, ходах сполучення, а також в особливих умовах ведення бою у відділенні можуть створюватися бойові групи («двійки», «трійки»), які ведуть наступ з інтервалом між собою 20-25 м, а між солдатами в них — 3-5 м. Бойові групи можуть діяти в лінію, уступом або у дві лінії (одна за другою).

Дії механізованого відділення в бою у складі бойових груп застосовуються зазвичай під час наступу в глибині, на поспішно зайняту оборону супротивника, під час ведення боїв у ході переслідування малих груп супротивника та в інших сприятливих умовах.

Старшому кожної бойової групи повідомляють про напрямок наступу, смугу висування, рубіж переходу в атаку (або умовний сигнал на перехід в атаку),

спосіб атаки супротивника (з фронту, з виходом у фланг або в тил, одночасно із сусідньою бойовою групою або самостійно, із застосуванням засобів задимлення або без них), об'єкт атаки і напрямок продовження наступу.

Старші бойових груп визначають відповідні завдання кожному солдатів під час висунення до переднього краю супротивника, під час зближення з супротивником. Зазначені завдання, через кожні (50-100 м), можна уточнювати або ставити наново (з урахуванням характеру дій супротивника, утрат особового складу тощо).

Важливо взаємодіяти між парами, здійснюючи під час бою штурмові дії (певних пересувань), тоді для забезпечення безпеки необхідно організувати взаємне прикриття.

Одна група прикриває, друга — здійснює маневр і навпаки.

Кожному солдату, з урахуванням умов місцевості, на напрямки дій групи вказуються 2-3 вогневі позиції, які необхідно міняти після кількох коротких черг з автомата; також кожному солдатів бойової групи призначають сектори стрільби — основний і додатковий, вони мають перекриватися між військовослужбовцями, які діють поряд, не менше ніж на 10-15°, створюючи зону суцільного вогню; висунення на рубіж переходу в атаку здійснюється на дистанціях, які забезпечують візуальне спостереження за діями один одного і взаємну підтримку вогнем; атака супротивника здійснюється, як правило, після максимально можливого просунення під прикриттям димів (як з фронту, так і з виходом в один із флангів або тил). Рух груп у бою відбувається короткими кидками від укриття до укриття.

Навіть за відсутності вогню супротивника бійцям слід бути обережними й не затримуватися на відкритих ділянках понад дві-три секунди.

Іл. 29.4. Вогневе прикриття бойової групи: а — кулеметником: б — снайпером

Основне прикриття підрозділів здійснюють кулеметники (іл. 29.4), снайпери та гранатометники. Утім, снайпери, кулеметники, гранатометники діють парами в штатному порядку. При цьому кулеметники можуть вести «турбуючий» вогонь по підозрілих місцях, у яких може перебувати супротивник.

Снайпери та гранатометники також ведуть вогонь по цілях, позиціях супротивника. Після проходження передовими підрозділами рубежу вони закріплюються на захоплених позиціях і забезпечують підхід групи прикриття, яка підтягується на нові позиції.

Практика показала, що за належної підготовки й всебічного забезпечення підрозділів бойові групи можуть успішно використовуватися в наступі й в обороні, у складі бойової охорони, сторожових застав, під час проведення блокування, пошуку, патрулювання, під час штурмових дій у населеному пункті, у горах.

Звичайно, застосування бойових груп не панацея. їхнє створення вступає в певне протиріччя з основним принципом ведення бою — зосередження сил і засобів на важливому напрямку. Зауважмо, що не проти кожного супротивника прийнятна групова тактика — вона не заміняє, а лише доповнює ударну тактику. До того ж, як уже зазначалося раніше, ефективне використання групової тактики вимагає від командирів високої тактичної підготовки, уміння організовувати взаємодію між бойовими групами, із сусідами, з підтримуючими засобами, здійснювати стійке управління бойовими групами, усебічне забезпечення в ході бою.

1. З якою метою об'єднують солдатів відділення в бойові групи? Доведіть, що психологічна сумісність важлива для членів бойової групи.
2. У якому складі можуть бути створені бойові групи?
3. Який розподіл обов'язків між військовослужбовцями та як організовують їх взаємодію в бойовій групі?
4. Які особливості дій солдата в складі бойової групи в умовах ближнього бою?
5. Розкажіть товаришу про завдання, прийоми і способи дій солдата на полі бою в складі бойової групи.
6. Як розпізнають солдати «своїх» під час організації взаємодії між бойовими групами на полі бою?

37. Орієнтування на місцевості. Магнітний азимут

У бойовій діяльності командирів підрозділів орієнтування на місцевості необхідне під час доведення бойових завдань підрозділам, дотриманні напрямку руху, визначенні досягнутих рубежів і місця розташування цілей, а також з метою цілеспрямування та управління підрозділами та вогнем.

У сучасному бою навіть тимчасова втрата орієнтування призводить до порушення взаємодії між підрозділами, ставить під загрозу своєчасне виконання бойового завдання. Помилки в орієнтуванні, а відповідно й у визначенні на місцевості досягнутих рубежів і положення цілей, можуть різко знизити ефективність застосування зброї і бойової техніки. Тому вміння швидко і безпомилково орієнтуватися на місцевості в будь-яких умовах є важливим елементом польових навичок.

Іл. 31.1. Компас Адріанова

Іл. 31.2. Взаємне розташування сторін горизонту

Суть і завдання орієнтування. Орієнтування полягає у визначенні напрямків на сторони горизонту і свого місця розташування стосовно навколишніх місцевих предметів і форм рельєфу, а також дотриманні запланованого або вказаного напрямку руху. У бойових умовах орієнтування визначає, крім цього, положення на місцевості орієнтирів, своїх військ і військ супротивника, напрямок і глибину дій.

Магнітний компас. Під час орієнтування найчастіше використовують компас Адріанова (іл. 31.1).

Він складається з корпусу, у центрі якого на гострому кінці голки розміщена магнітна стрілка. У неробочому стані магнітна стрілка притиснута до скляної поверхні гальмом. У робочому стані стрілки її північний кінець вказує на Північний магнітний полюс, а південний — на Південний магнітний полюс.

Кутомірна шкала (лімб) поділена на 120 поділок, ціна поділки становить 3° . Шкала має два рядки цифр: внутрішній — за ходом годинникової стрілки, від 0° до 360° , через 15° (5 поділок шкали) і зовнішній — проти ходу годинникової стрілки через 5 великих поділок кутoměра (10 поділок шкали). Для візуалізації на місцеві предмети й отримання результатів за шкалою компаса на замкнутому колі, що повертається, закріплено візуальний пристрій (цілик і мушку) і показник відрахунку. Північний кінець магнітної стрілки, показники відрахунків і поділок на шкалі через 90° покриті фарбою, яка в темряві світиться, що полегшує користування компасом уночі.

Щоб пересвідчитися в тому, що компас справний, треба перевірити чутливість його магнітної стрілки. До компаса в робочому стані підносять будь-який металевий предмет і потім його забирають. Якщо магнітна стрілка після кожного зміщення встановлюється в попереднє положення, то це свідчить про її достатню чутливість. Працюючи з компасом, слід пам'ятати, що під впливом сильних електромагнітних полів або через близькість металевих предметів стрілка відхиляється від напрямку вздовж магнітного меридіана. Тому, визначаючи сторони горизонту, слід відходити від лінії електромережі, залізниці, бойової техніки, великих металевих предметів на відстань 40-50 м.

Орієнтування компаса, визначення сторін горизонту. Поверненням кола встановлюють показник відліку, розташований навпроти мушки, на нульовий відлік за шкалою, а компас — приблизно в горизонтальне положення. Потім відпускають гальмо магнітної стрілки і повертають компас у горизонтальній площині так, щоб північний кінець стрілки збігався з нульовим відліком шкали. Потім, не змінюючи положення компаса, проводять візуалізацію через цілик і мушку, запам'ятовують на лінії візуалізації, який використовують як напрямок на північ із точки стояння.

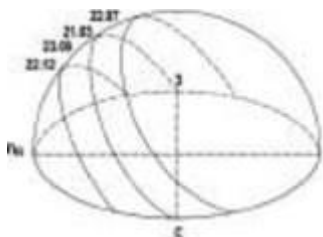
Напрямки на сторони горизонту взаємопов'язані між собою (іл. 31.2). Якщо відомий хоча б один із них, наприклад на північ, то в протилежному напрямку буде південь, праворуч — схід, а ліворуч — захід. Іноді під час визначення напрямку руху, опису місця розташування і напрямку лінійних об'єктів та кордонів використовують проміжні напрямки між сторонами горизонту. Наприклад, «Рухатись у південно-західному напрямку» або «Від висоти «Невідома» кордон проходить на відстані 1650 м у північно-східному напрямку».

Напрямки на сторони горизонту найчастіше визначають за компасом, місцем знаходження небесних світил і певними ознаками місцевих предметів.

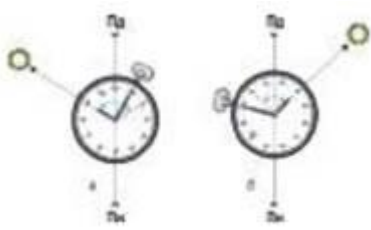
Визначення сторін горизонту, дотримування напрямку руху за Сонцем, годинником, Полярною зіркою. За відсутності компаса або в районах магнітних аномалій сторони горизонту можна приблизно визначити вдень за Сонцем, вночі — за Полярною зіркою чи Місяцем.

У Північній півкулі Сонце сходить улітку приблизно на північному сході (іл. 31.3), а заходить на північному заході. Узимку воно сходить на південному сході, а заходить на південному заході. Лише двічі на рік Сонце сходить точно на сході й заходить на заході (періоди рівнодення, тобто коли день дорівнює ночі, — 21 березня і 23 вересня).

О 13 год за місцевим часом, а влітку о 14 год за місцевим часом, над територією України Сонце розташоване на півдні в найвищій точці над горизонтом (у зеніті), а тіні від місцевих предметів мають найменшу довжину і спрямовані на північ. У міру переміщення Сонця тіні зміщуються на схід.

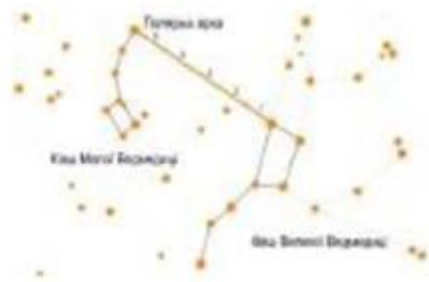

Іл. 31.3. Схід та захід Сонця в середніх широтах Північної півкулі

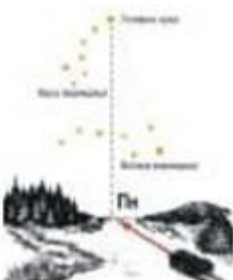

Іл. 31.4. Визначення сторін горизонту за Сонцем і годинником: а — до 13 год; б — після 13 год

Для визначення сторін горизонту за Сонцем у будь-який час дня використовують наручні годинники. Їх встановлюють так, щоб годинникова стрілка була спрямована на Сонце (іл. 31.4). Кут між годинниковою стрілкою і напрямком на цифру 1 (за літнім часом — на цифру 2) на циферблаті ділять порівну. Бісектриса цього кута вказує приблизний напрямок на південь. Кут ділять порівну тому, що Сонце здійснює умовний шлях навколо Землі за 24 год. За цей час годинникова стрілка обходить циферблат двічі. Тому бісектриса кута показує напрямок, у якому світило має перебувати в полудень, тобто напрямок на південь. Розглянутий спосіб дає порівняно правильні результати в північних широтах і взимку. Улітку й особливо в південних широтах похибки можуть сягати понад 25° .

Іл. 31.5. Сузір'я Великої Ведмедиці та Полярна зірка

Іл. 31.6. Визначення сторін горизонту за Полярною зіркою

Напрямок на південь можна визначити за Сонцем і таким способом. Відомо, що видиме переміщення Сонця на небосхилі складає приблизно 15° за год. Якщо о 16 год спроектувати світило на лінію горизонту, вибрати в цьому напрямку орієнтир і відкласти від нього ліворуч (на схід) 45° , то це і буде напрямок на південь.

Полярна зірка завжди розташована на півночі. Уночі на небі її легко знайти за сузір'ям Великої Ведмедиці (іл. 31.5). Через дві крайні зірки Великої Ведмедиці потрібно умовно провести пряму лінію (іл. 31.6) і відкласти на ній п'ять відрізків, що дорівнюють відстані між крайніми зірками. Кінець п'ятого відрізка вкаже положення Полярної зірки, яка розташована в сузір'ї Малої Ведмедиці (кінцева зірка малого «ковша»).

Полярна зірка може бути надійним орієнтиром для витримування напрямку руху, оскільки її положення на небосхилі з плином часу практично не змінюється. Точність визначення напрямку за Полярною зіркою складає 2-3°.

Визначення сторін горизонту за ознаками місцевих предметів. У певних випадках сторони горизонту можна визначити за ознаками місцевих предметів (іл. 31.7). Цей спосіб менш надійний, ніж розглянуті вище. Тому для визначення сторін горизонту бажано використовувати, за можливості, кілька ознак. Більшість із них зумовлені розташуванням місцевих предметів відносно Сонця, а саме:

- вівтарі православних церков звернені на схід, а головні входи — на захід;
- вівтарі костьолів звернені на захід;
- припіднятий кінець нижньої поперечини хреста церкви звернений на північ;
- відстань між кільцями на пнях дерев більша в напрямку з півночі на південь;
- навесні трава з південної сторони великих каменів, стовбурів дерев, на південних галявинах лісу вища й густіша, а влітку, під час спеки, трава залишається більш зеленою з північного боку від цих предметів;
- сніг швидше тоне на південних схилах; унаслідок цього на снігу утворюються зазубрили — шипи, які спрямовані на південь;
- ягоди та фрукти скоріше дозрівають (червоніють, жовтіють) з південної сторони;
- кора великих дерев грубша на північній стороні й тонша, еластичніша — на південній;
- дерева, каміння, черепичні та шиферні дахи раніше й густіше покриваються мохом, лишаями, грибками з північного боку;
- на деревах хвойних порід смола рясніше накопичується з південного боку;

- мурашники розташовуються з південної сторони дерев, пеньків та кущів; окрім того, південний схил мурашників найчастіше пологий, а північний — стрімкий;
- просіки в лісових масивах частіше прорубують за лінією «північ-південь» або «захід-схід», лісові квартали нумерують із заходу на схід.

Іл. 31.7. Визначення сторін горизонту за ознаками місцевих предметів

Що таке азимут? Як можна визначити азимут за компасом?

Визначення магнітних азимутів і напрямку руху за заданим магнітним азимутом. Напрямок руху або дій, а також напрямок на місцевий предмет (ціль) визначають і вказують у величинах магнітного азимута чи горизонтального кута, що вимірюється від початкового напрямку на будь-який віддалений орієнтир.

Магнітний азимут — горизонтальний кут, що вимірюється за ходом годинникової стрілки від північного напрямку магнітного меридіана до напрямку на предмет. Його значення може становити від 0° до 360° .

Магнітний азимут напрямку визначають за допомогою компаса в такому порядку. Відпускають гальмо магнітної стрілки і повертають компас у горизонтальній площині доти, поки північний кінець стрілки не стане напроти нульової поділки шкали. Потім, не змінюючи положення компаса, установлюють візуальний пристрій так, щоб лінія візуалізації через цілик і мушку збіглась із напрямком на предмет. Відлік за шкалою проти мушки відповідатиме величині магнітного азимута напрямку на місцевий предмет. На іл. 32.1 магнітний азимут на окреме дерево становить 330° .

Азимут напрямку з точки стояння на місцевий предмет називають прямим магнітним азимутом. Інколи, наприклад для знаходження зворотного шляху, використовують зворотний азимут, який відрізняється від прямого на 180° . На іл. 32.1 зворотний азимут (від окремого дерева на точку стояння) дорівнює 150° .

Для визначення напрямку руху на місцевості за заданим магнітним азимутом необхідно встановити на шкалі компаса напроти мушки відлік, що дорівнює значенню заданого магнітного азимута. Потім, відпустивши гальмо магнітної

стрілки, треба повернути компас у горизонтальній площині так, щоб північний кінець стрілки встановився напроти нульової поділки шкали. Не змінюючи положення компаса, слід помітити на місцевості по лінії візуалізації через цілик і мушку будь-який віддалений орієнтир. Напрямок на орієнтир і буде напрямком руху за заданим азимутом.

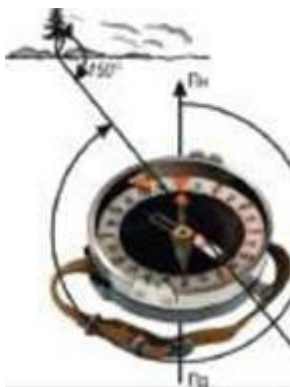
Рух у заданому напрямку за допомогою компаса. Суть руху за азимутами полягає в дотриманні на місцевості заданих напрямків і відстаней. Направків руху дотримують за допомогою компаса, відстані вимірюють кроками або за спідометром.

Дані, необхідні для руху за азимутами (магнітні азимуті напрямків між точками повороту на маршруті й відстані між ними), визначають за великомасштабною картою.

Підготовка даних для руху за азимутами полягає у певних заходах:

- вивченні місцевості за картою;
- виборі маршруту й орієнтирів на його ділянках;
- визначенні магнітних азимутів напрямків і відстаней між вибраними орієнтирами;
- оформленні даних на карті або складанні схеми руху. Вивчаючи місцевість, оцінюють її прохідність, маскувальні й захисні властивості, визначають важкопрохідні й непрохідні перешкоди і шляхи їх обходу.

План маршруту залежить від характеру місцевості, наявності на ній орієнтирів і умов руху. Головне — це вибрати маршрут, що дає змогу швидко й непомітно для супротивника вийти до вказаного пункту (об'єкта). Маршрут прокладають із таким розрахунком, щоб він мав мінімальну кількість поворотів. Точки повороту маршруту вказують біля орієнтирів, які можна легко розпізнати на місцевості (башти, перехрестя, мости, шляхопроводи, геодезичні знаки).

Іл. 32.1. Визначення магнітного азимута

Відстані між орієнтирами під час пересування за маршрутом удень пішим порядком не мають перевищувати 1-2 км. Для переміщення вночі орієнтири намічають частіше.

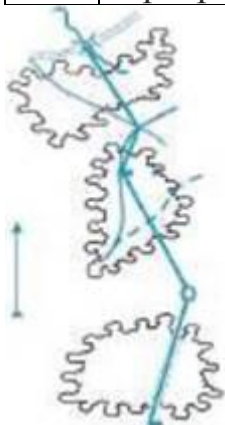
Щоб забезпечити непомітний вихід до вказаного пункту, маршрут прокладають через балки, масиви рослинності та інші об'єкти, що забезпечують маскуванню руху. Необхідно уникати переміщень по гребенях висот і відкритих ділянках.

Значення магнітних азимутів і відстаней ретельно перевіряють, оскільки помилка при вимірюванні хоча б одного азимута чи відстані призводить до відхилення від запланованого маршруту і втрати орієнтування.

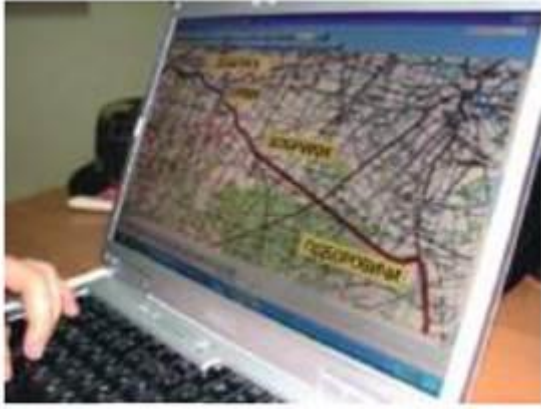
Дані, необхідні для руху за азимутами, наносять на карту, а якщо її із собою не беруть, складають таблицю (табл. 32.1), схему маршруту на папері (іл. 32.2) або електронному носії (іл. 32.3).

Таблиця 32.1

№ точки	Ділянка маршруту	Магнітний азимут, °	Відстань, м	Відстань, паракроків	Час, хв
1	Сарай — курган	20	1230	820	14
2	Курган — будинок лісника	330	1250	835	14
3	Будинок лісника — перехрестя доріг	25	350	235	4
4	Перехрестя доріг — міст	335	850	565	10

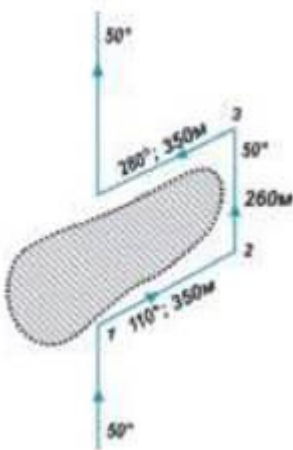

Іл. 32.2. Схема руху за азимутом

Іл. 32.3. Схема руху за азимутом на дисплеї

Рух за азимутом. З метою пересування підрозділу за азимутом призначають ведучого (спрямовуючого), який прокладає за компасом і витримує напрямок руху. Крім цього, призначають двох осіб, які рахують пари кроків. Відстані, що вказані в метрах на схемі (у таблиці), переводять у пари кроків, беручи до уваги величину кроку кожного рахівника. Якщо виникне необхідність повернутися назад тим же маршрутом, то всі азимути напрямків руху по ділянках слід перевести у зворотні.

Іл. 32.4. Обхід перешкод

Обхід перешкод. Якщо під час руху за азимутом на місцевості виникне перешкода, треба запам'ятати орієнтир на протилежному боці перешкоди; визначити до нього відстань і додати до пройденого шляху. Відтак, обійшовши перешкоду, підійти до свого орієнтира і, визначивши за компасом напрямок, продовжити рух.

На закритій місцевості чи в умовах обмеженої видимості (ніч, туман) обхід перешкоди можна здійснювати за компасом таким чином (іл. 32.4):

а) підійшовши до перешкоди (т. 1), визначити за компасом азимут нового напрямку руху вздовж перешкоди праворуч або ліворуч і продовжувати рухатися за цим азимутом, вимірюючи відстань до кінця перешкоди (т. 2);

б) у т. 2 записати пройдену відстань (відрізок 1-2) і визначити напрямок за початковим азимутом, зробити поворот і рухатися до т. 3 (кінець перешкоди), рахуючи кроки;

в) прийшовши в т. 3, рухатися ліворуч (праворуч) до т. 4 за зворотним азимутом до напрямку 1-2, поки не буде пройдено шлях, що дорівнює відстані між т. 1 і 2;

г) у т. 4 визначити напрямок за початковим азимутом і продовжувати рух за ним, додавши до пройдені відстані довжину відрізка 2-3 (ширшу перешкоди в напрямку маршруту).

Пересуваючись на машині, обхід перешкоди здійснюють спочатку 1-2 члени екіпажу пішим порядком, одночасно ведучи розвідку шляху об'їзду перешкоди.

Знаходження зворотного шляху за азимутами. Якщо доведеться повертатись у табір тим самим шляхом, то для цього необхідно використати зворотні азимути. Для визначення зворотного азимуту треба додати до прямого азимуту 180° , якщо він менший за 180° , або відняти 180° , якщо прямий азимут більший за 180° .

Складання опису місцевості. Географічний опис місцевості починають із загальної характеристики території. Потім складають опис кожного географічного елемента.

У загальній характеристиці місцевості вказують таку інформацію:

- дані про карту (номенклатура, масштаб, рік видання тощо);
- відомості про межі ділянки (географічні та прямокутні координати її кутів), геодезичну основу (види опорних пунктів, їх кількість);
- характеристику місцевості (рельєф, населені пункти, шляхи сполучення, ліси тощо).

Після загальної характеристики описують географічні елементи місцевості:

- рельєф ділянки (форми рельєфу, площа ділянки, протяжність, позначки абсолютних і відносних висот, головні вододіли, форма і крутизна схилів,

наявність ярів, урвищ, вимоїн із зазначенням їх протяжності та глибини, штучні форми рельєфу тощо);

- гідрографію (назви окремих об'єктів; протяжність, ширина, глибина, напрямок і швидкість течії річок, похил, береги, заплави; транспорт, наявність гідротехнічних споруд тощо; площа, типи берегів, якість води озер; канали, джерела, колодязі тощо);
- рослинність (тип, склад порід, площа, розміщення);
- населені пункти (назва, тип, людність, адміністративне значення, структура і планування, об'єкти промисловості, комунального господарства, зв'язку тощо);
- шляхи сполучення (тип; для автомобільних доріг — назва дороги або пунктів, які вона з'єднує, характер покриття, ширина тощо; для залізниць — кількість колій, вид тяги, назва станцій, вокзалів тощо; споруди на дорогах);
- інші елементи місцевості (межі, ґрунти тощо).

Необхідно також зазначити, що сучасна топографічна карта надає найповнішу інформацію про місцевість. Проте, сучасні вимоги військ до отримання відомостей про місцевість настільки багатогранні, що задовольнити їх лише топографічними картами дуже важко, оскільки можливості карти можуть бути обмеженими. Наприклад, умовними знаками неможливо показати на картах дані про режим річок та інших водоймищ у різні пори року, період їх замерзання і товщину льоду, кліматичні умови і пов'язані з цим умови прохідності місцевості за різної пори року. Тому для найкращого вивчення місцевості необхідно до топографічних карт додатково залучати аерофотосвітлини місцевості. Дані різних видів розвідки, описи та довідки про місцевість.

Воєнно-топографічні описи, наприклад, надають відомості про загальну характеристику місцевості та місцевих умов, довідкові відомості про окремі об'єкти місцевості та їх можливий вплив на бойові дії військ за різних погодних умов та пір року. Тому, як правило, до текстів таких описів додають фотографії, схеми та рисунки важливих об'єктів місцевості.

Довідка про місцевість подана на зворотному боці карти масштабу 1:200 000 і на інших спеціальних картах. З довідки про місцевість можна отримати додаткові відомості про топографічні елементи місцевості та інші дані, відсутні на топографічних картах.

Наприклад, щодо населених пунктів можна отримати відомості про характер планування і густоту забудови кварталів, характеристику матеріалу будівель, наявність підвальних приміщень й інших сховищ, ширину головних проїздів

та інших вулиць, матеріал їхнього покриття, а також наявність промислових і комунальних підприємств.

Щодо дорожніх мереж, окрім загальної характеристики, у довідці надають додаткову інформацію про найбільшу величину підйомів і спусків, найменші радіуси поворотів, а також додаткові характеристики дорожніх споруд.

Щодо рельєфу і ґрунтів довідка надає відомості про основні форми рельєфу, які переважають, а також загальну характеристику ґрунтів та умов прохідності поза дорогами. Крім того, окремо до довідки подають схему ґрунтів даної місцевості.

Гідрографія в довідці про місцевість представлена узагальненими та систематизованими відомостями про водні рубежі: режим річок та інших водоймищ протягом року, період льодоставу, середню товщину льоду на ріках та характер льодоходу, висоту підйому води під час повеней і паводків, можливість наведення переправ тощо.

Надають додаткові відомості про види рослинності, які переважають, висоту і товщину дерев та характеристику чагарників. Крім того, у довідці про місцевість дається характеристика середньостатистичних кліматичних умов місцевості: середня температура кожної пори року, середня кількість ясних днів та з туманами, кількість опадів тощо.

Зрозуміло, що такі вичерпні та надзвичайно важливі подробиці показати на карті неможливо, проте їх необхідно взяти до уваги під час підготовки до бою за різної пори року, погодних умов та інших чинників.

1. Що таке магнітний азимут?
2. Як визначають магнітний азимут напрямку?
3. Як здійснюють рух у заданому напрямку за допомогою компаса?
4. Використовуючи топографічну карту, опишіть ділянку місцевості, визначену вашим товаришем.
5. У чому полягає суть і завдання орієнтування?
6. Які ознаки місцевих предметів вказують на сторони горизонту?
7. Які засоби найчастіше використовують під час орієнтування?
8. Як проводять орієнтування компаса і визначення ним сторін горизонту?
9. Визначте сторони горизонту. Пройдіть маршрут з пункту А до пункту Б (А і Б — на ваш вибір), дотримуючи напрямку руху за:

а) Сонцем і годинником; б) Полярною зіркою.

38. Основи самозахисту. Національні бойові мистецтва

Чи відомі вам українські бойові мистецтва? Які саме?

Бойові мистецтва всіх країн мають особливості та цікавинки. Усі методи бою формувались. Відповідно до певних історичних подій, мотивацій і життєвих потреб. Головна їх мета полягала в забезпеченні захисту від супротивника, який міг з'явитись на полі бою або посеред вулиці. Якнайбільше зберегли свої знання сучасні східні народи, чиє мистецтво найпоширеніше у світі.

Українське бойове мистецтво має незначне поширення навіть на Батьківщині. Проте традиційні українські бойові мистецтва нічим не поступаються східним, що вже доведено багатьма перемогами наших бійців.

Говорячи про українські методики ведення бою, варто відзначити системи, які виховують воїнів на основі традиційних українських знань. Серед них виокремлюють: Бойовий гопак; Спас; Хортинг.

Іл. 38.1. Бойовий Гопак

Бойовий гопак. **Бойовий гопак (іл. 38.1)** — українське бойове мистецтво, розроблене на основі елементів традиційного козацького бою, що збереглися в народних танцях, та власного досвіду дослідника бойових мистецтв львів'янина Володимира Пилата.

Бойовий гопак був заснований В. Пилатом як офіційне мистецтво бою на початку 1990-х рр. 25 травня 2017 р. Верховна Рада України визнала Бойовий гопак національним видом спорту.

Узявшись за дослідження народних танців, В. Пилат звернув увагу на багатство і різноманітність їх рухів. Він виявив, що українські танці, особливо популярні серед козацтва Гопак та Метелиця, містять у собі дуже багато елементів, не поширених у інших народів і схожих на бойову техніку — удари ногами в стрибку, присядці чи «павучку», різноманітні кроки, відбивання, підсікання, «повзунці», «присядки», «тинки», «копняки» тощо. Пізніше ці рухи, належним чином трансформовані до вимог сучасного бойового мистецтва, склали основу технічного арсеналу Бойового гопака. Таку назву відтворене бойове мистецтво предків отримало через те, що значну частину техніки вдалося розшифрувати завдяки дослідженню народних танців, перш за все Г опака.

Також певний вплив на формування техніки Бойового гопака мали прийоми самозахисту селян Галичини. Практично в кожному селі були школи, у яких вчили дітей боротися. Там був майстер, що вчив дітей битися, боротися, розвивати силу і захищати себе та своє село від нападників. За це односельці давали йому харчі. Майстер бойових мистецтв не мусив займатися городом, скотарством, а лише підготовкою молодих воїнів.

Бойовий гопак дає змогу зрозуміти сутність життя тих часів. До того ж, займаючись цим видом спорту, ви здобудете гарну фізичну форму.

Також варто зазначити, що як і більшість східних мистецтв, Бойовий гопак спирається на традиційні рухи воїнів під час сутички. Під час навчання не залишається поза увагою і виховання духу та сили воїна. Якщо ж ідеться про техніку ударів, то тут переважають рухи ногами, що великою мірою вирізняє його серед інших типів бою.

Змагання з Бойового гопака мають кілька різновидів: «Однотан», «Тан-Двобій», «Забава», «Борня», «Герць».

«Однотан» — це соло-композиція в музичному супроводі з демонстрацією техніки Бойового гопака. Людина, використовуючи удари, відходи, сув'язі, уявляє, що б'ється з кількома супротивниками і намагається здолати їх. Однотан оцінюють за майстерність у виконанні технічних елементів і різноспрямованість ударів. Його ефективно використовують у реальному бою.

«Тан-двобій» — попередньо вивчена показова програма з елементів Бойового гопака, яку виконують двома учасниками, що імітують двобій у музичному супроводі.

«Забава» — різновид двобою з обмеженим дотиком. Мета «Забави» — засвоєння елементів Бойового гопака та вміння входити в бій і виходити із бойової дистанції.

«Борня» — різновид двобою з легким дотиком. У «Борні» дозволена серійна робота на середній і дальній дистанціях.

«Герць» — різновид двобою із повноцінним дотиком. У «Герці» передбачено кільканадцять видів дотику, які регламентуються правилами змагань згідно із сучасними міжнародними аналогами бойових систем — міжстильового та універсального бою.

У Бойовому Гопаку відпрацьована навчально-виховна система, у якій утверджено сім рівнів майстерності і чотири напрямки розвитку. Перші три рівні майстерності учнівські: «Жовтяк», «Сокіл» і «Яструб». Проміжний — «Джура» та мистецькі — «Козак», «Характерник» і «Волхв». «Волхв» є найвищим ступенем.

Спас. Кажуть, що бойове мистецтво Спас відомий від княжих часів і був поширений серед запорозьких козаків. А точніше, серед козацьких розвідників — пластунів. Така версія підтверджується тим, що технічний арсенал є невеликим. Уся ударна техніка та прийоми передбачають максимально швидку нейтралізацію супротивника. Побутує вислів: «Спас — це швидкоплинний бій на знищення».

Слід розуміти, що завданням розвідника є непомітно прийти, тихо та непомітно зробити свою справу і так само тихо і непомітно піти. Якщо розвідник вступає в бій, то він має завершитися якнайшвидше: до того, як супротивник зможе видати якийсь звук. Саме із цих міркувань формували техніку бою пластунів.

Світоглядна основа Спасу ґрунтується на козацьких законах-карбах та козацьких переказах. Вважається, що до нашого часу дійшло 40 карбів та 2 перекази (Скупський та Супойський). Серед карбів головним вважається Слово стосове.

Сучасне відродження козацького бойового мистецтва «Спас» в Україні розпочалося на початку 90-х рр. ХХ ст. У Запоріжжі утворилася ініціативна група під керівництвом Олександра Притули, яка розпочала процес пошуку, вивчення і апробації козацьких методів ведення бою, зокрема — носіїв, які зберегли козацьке бойове мистецтво «Спас».

У 2008 р. український рукопаш «Спас» (іл. 38.2) було визнано неолімпійським видом спорту в Україні.

Спас — це вдосконалене мистецтво ведення битви. Він був створений на основі вчення воїнів-характерників, які склали одну з найважливіших частин козацького суспільства. Представлені бійці мали не просто досвід ведення боротьби, а й користувалися глибокими знаннями у сфері медицини. Крім цього, за згадками певних істориків, характерники могли зникати та з'являтися, коли заманеться, переміщувались за секунду в потрібне місце та мали надприродні здібності. Та в наш час, на жаль, від них залишилося лише бойове мистецтво.

Спас має на меті виховати тіло і дух людини. Ця система ведення бою вдосконалить не тільки фізичну підготовку, а й навчить ходити по вугіллю, стрибати через вогонь, виживати в природних умовах та дотримуватися енергетичної рівноваги. Спас дає практичні знання для самозахисту на сучасних вулицях.

Власне, методика бою як у Бойовому гопаку, так і в «Спасі» заснована саме на збережених знаннях козаків. Та якщо йдеться про різницю між цими бойовими мистецтвами, то тут варто зазначити їхні специфічні методи боротьби. Бойовий гопак під час бою більше приділяє увагу ударам ногою, а Спас — рукою.

Іл. 38.2. Український рукопаш «Спас»

Ще однією особливістю Спасу є техніка, яка називається «гойдок». Вона є основою бойового мистецтва. На неї накладається вся ударна та кидкова техніка. Задачею гойдка є максимально швидке зближення із супротивником

з одночасним відходом з лінії атаки та заходом супротивнику вбік чи за спину. Ключовим у виконанні гойдка є «червона пляма» — дистанція початку гойдка. Вона вимірюється не довжиною, а відчуттям. Червона пляма — це дистанція, з якої супротивник до бійця не дістане, а до нього дотягнутись можна. Хтось намагається ототожнювати гойдок з маятником, але це не так. Відомо також про «гойдок смерті» — техніку, яка дає можливість ухилитися від одиночних пострілів з пістолета з одночасним зближенням із супротивником.

Рухи та удари в Спасі — «робочі», тобто такі, які використовували українці повсякчас. Відповідно назва ударів передає їхній зміст — «через», «гуп», «вихлист», «вулик», «вкляк», «налигач», «матня», «поцілунок», «здриг» і «нишпорка». Є ще «хрещений джмелик» та «стріла монгола», але ці дві назви позначають удари в конкретні місця.

Навчання у Спасі відбувається насамперед завдяки певним специфічним іграм. Такий підхід зумовлено високою травматичністю техніки. Найбільш поширеними є «Смалений вовк», «Сірко на прив'язі», «Цурки-палки», «Панас». Хоча система підготовки не обмежується лише цими іграми. Використовують також багато інших народних ігор та забав. Вони складають систему підготовки козака-охоронця краю — «козацький вар».

Крім українського рукопашу «Спас» в Україні практикують боротьбу навхрест, боротьбу на поясах (іл. 38.3), боротьбу для найменших «Котигорошко», бої «лава-на-лаву» (іл. 38.4), козацьке багатоборство, шабельний бій та бій на списах.

Хортинг. **Хортинг** — спортивний напрям змішаних єдиноборств, де дозволені всі прийоми; повноконтатна версія змішаних бойових мистецтв, набір навичок для перемоги над супротивником у змагальному двобої.

Проте справжнє розуміння цього бойового мистецтва значно ширше, і навички ведення бою є лише малою прикладною частиною. Хортинг—це спосіб життя, особливий погляд на дійсність, завдання якого — виховання людини духовної.

Ідея виникнення Хортингу як комплексної системи самовдосконалення особистості, заснованої на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні, пов'язана з відродженням давніх народних традицій, що передавалися з покоління в покоління.

Відомо, що польська, литовська й українська шляхта, а згодом і московське дворянство часто віддавали синів на Запорозьку Січ: вважали, що тільки там, у середовищі відважних воїнів, можна отримати спеціальну підготовку й загартувати дух.

Саме Січ була місцем народження козацької доблесті і військового духу того часу, оплотом багатотисячної армії воїнів, яка встановила для себе правила найвищої дисципліни в перервах між походами і самопожертви в поході. Хортиця була притулком воїнів, де постійно вдосконалювалося бойове мистецтво як у завойовницьких цілях, так і з метою захисту рідного краю. Турніри між найсильнішими воїнами, представниками козацьких куренів та рукопашні сутички проводилися практично постійно і з різних приводів: для визначення керівників куренів і сотень, на гуляннях і святах, з метою помирити посварених козаків або навіть групи козаків, двобої в живому колі з козаків — «хорті» проводилися не тільки на центральному майдані Січі, а й у будь-якому іншому місці, і під час походів, і під час відпочинку для того, щоб не втрачати і підтримувати реальний бойовий навик на випадок смертельної сутички. У козацький хорт (відкрите коло з козаків) виходили учасники двобоїв без зброї, знімаючи її заздалегідь і віддаючи товаришам по куреню. У таких двобоях дозволялося обмотувати руки ганчір'ям, але наглядовий стежив за тим, щоб у ганчірку не замотували каміння, у штанах не було прихованої зброї, і учасники двобою були тверезі. Порушення правил карали відстороненням права голосу на козацьких нарадах.

Ідея відродження оздоровчих, бойових, культурних, військово-патріотичних традицій Запорозької Січі у формі сучасного Хортингу як комплексної системи самовдосконалення особистості, заснованої на фізичному, морально-етичному та духовному вихованні пов'язана з відродженням давніх народних традицій. З історії відомо, що серед вільних козаків Січі, які разом брали участь у походах, були представники близько 40 різних національностей. Закон діяв для всіх один — жити по честі, піклуватися про своє здоров'я та дотримувати військової традиції.

Іл. 38.3. Боротьба на поясах

Іл. 38.4. Козацький гуртовий бій «лава на лаву»

У проведенні ігрищ і двобоїв головне було — дотримання простих правил: не кусатися, не лізти в штани (це значить не хапати за пах), не виколювати очі, не виламувати пальці, не замотувати камені в ганчір'я, яким мотали руки, і не бити суперника головою об землю. Усе інше тими первинними правилами було дозволено.

Життя змушувало козацьке керівництво дисциплінувати козаків, виживати колективно, підтримуючи боєготовність воїнів. Навіть сучасні бої без правил не зрівнялися б з тими двобоями, які проводили кошові отамани на Січі. Крім рукопашних сутичок, проводили постійні тренінги з холодною зброєю, основні з яких були козацька шабля, ніж і палиця (до 150 см). З історичних джерел відомо, що на Хортиці козаки вдосконалювали навички володіння сокирою, булавами, списами і сталевими прутами. Стрільба з пістоля в козаків також була важливим елементом підготовки.

Поєднання культу фізичної досконалості і високої моралі та духовності створило справжніх лицарів, еліту й гордість українського народу. Його фізична культура, розвиваючись на власній національній основі, не мала замкнутого й обмеженого характеру. Водночас, вбираючи в себе найкращі зразки європейської культури, фізична культура українців за своїм соціальним значенням та спрямованістю ґрунтувалася передусім на звичаях і традиціях свого народу.

Система підготовки, виховання характеру в жорстоких рукопашних двобоях, у яких дозволялася вся можлива техніка самооборони, удосконалення майстерності та надбання змагального духу запорозьких козаків лягли в основу Хортингу, який визнаний в Україні національним видом спорту.

Іл. 38.5. Сучасний Хортинг

Сучасний український Хортинг — універсальна система змішаного єдиноборства, яка втілила найбільш ефективні та дієві прийоми спортивних і прикладних єдиноборств та бойових мистецтв (іл. 38.5). Виховна і філософська основа Хортингу — здоровий спортивний дух людини та славні традиції козаків Запорозької Січі.

Розвиток Хортингу має на меті спортивне виховання сильного й здорового суспільства на основі традиційних духовних цінностей українського народу.

1. Які бойові системи виховують воїнів на основі традиційних українських знань?
2. У чому полягає суть Бойового гопака як українського бойового мистецтва?
3. Які різновиди Бойового гопака вам відомі?
4. Що покладене в основу Спаса як мистецтва ведення битви?
5. Чому Хортигн можна віднести до сучасного виду змішаних єдиноборств?
6. Чим Бойовий гопак відрізняється від Спаса?